

BALKAN GEZİ NOTLARI - II

*Balkanlarda Eskimeyen Bir Dost: Selânik**

Rıdvan CANIM**

*“Selanik Selanik viran olasin aman
Taşını toprağını seller alasin aman
Sen de benim gibi yârsız kalasin aman”*

Selânik’e doğusundan girdim, Vardar Ovası ve Vardar Nehri eşliğinde. Herkes bir şey söyleyebilir Selânik için. Ben ne söylerim, ne söylemeliyim. Selânik’i anlatmak zor aslında. Bazıları İzmir diyor, hemen görür görmez. Bazıları İstanbul diyor. Bazıları için mübâdele yıllarının acılarını taşıyor hâlâ bu şehir. “Muhâcirler şehri” demek istiyorum o zaman da. Ben Selânik adını ilk kez ilkokul Türkçe kitabımda görmüş ve tanımıştım. Atatürk’ün doğduğu o evin resmi hâlâ gözlerimin önündedir. Selânik adını duyar duymaz da Atatürk’ü hatırlamışımdır hep.

Beyaz Kule'den Selânik Kordon Boyu

* Rıdvan Canım, *Hayal Şehirlerin İzinde Gezi Notları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, ss. 269-277 .

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne, E-mektup: ridvancanim@trakya.edu.tr.

Zamanında Selanik iyi bir Osmanlı şehriydi kuşkusuz. Zengin yani aristokrat, gösterişli, havalı bir şehirdi Selânîk. Belki hep öyleydi. Belki bir deniz şehri olması ona bu unvanları kazandırmıştı kim bilir. O kadar çok çağrışımları var ki Selânîk'in. Yahudiler şehri, dönmeler şehri vs.

Thessaloniki. Selânîk ismine göre ne kadar itici bir isim. Ama şimdi öyle. Neyin nesi diye merak edenler için hemen söyleyelim, Büyük İskender'in kız kardeşinin ismiymiş Thessaloniki. Yunanistan'ın Pire limanından sonraki ikinci büyük limanı diğer yandan. Önce sanayi ve ticaret, belki sonra kültür ve sanat şehri Selânîk. Nüfus olarak da Atina'dan sonra ülkenin ikinci büyük kenti.

Bütün Balkan şehirleri gibi O'nun da kolay kolay unutulmayacak bir "Osmanlı" geçmişi var. Bu Bizans bedenine Osmanlı gömleğini giydiren Osmanlı Sultanı İkinci Murad olmuş. Ve elbette zamanla İspanya'dan bu şehre gelen 20 bin civarındaki Yahudi, Selânîk'i çok değiştirmiş. Sabetay Sevi denilen meşhur dönme işte bu kültürel ortamda yetişmiş.

Selanik, İmparatorluğun Avrupa kıtasında seçkin ve zengin bir şehir olma üstünlüğünü her zaman sürdürmüştü. Hatta ayrıcalıklı bir şehir belki. Selanik limanı, doğu-batı arasındaki ticaretin önemli bir iskelesi olmuş, halkın ticaret ve sanayiye bağlanmasına yol açmış. Meselâ Osmanlı ordusunda Yeniçerilerin giydikleri mavi ve yeşil renkli çuha, öteden beri Selanik'te dokunurmuş. 19. asrın başlarında sahip olduğu geniş caddeleri, büyük binaları ve mağazaları, tiyatro binaları, su, hava gazı tramvay tesisleri ile çoktan bir batı şehrine dönüşmüştür Selânîk. İstanbul ve İzmir'de tramvaylar atlarla çalışırken, Osmanlı şehirleri içinde elektrikle çalışan ilk tramvay, Selanik'te yürümüş.

Selanik, kısa zaman öncesine kadar iki bölümden oluşurdu. Eski ve asıl Selânîk, denizden Şeyhsu Dağı'na doğru yükselir, Hamidiye adıyla anılan yeni şehir ise, yalılar boyunca Karaburun'a kadar uzanırdı. Üç ünlü kapısı vardı o zamanlar Selânîk'in. Kente, güneybatı yakasında, tepelerden denize doğru alt alta sıralanan üç kapıdan girilirdi. Bunlar; Yenikapı, Vardarkapı ve Topkapı idi. Eski Selânîk, bir bakıma şehrin tepesindeki tarihî surlar içine sıkışıp kalmıştı. İç içe girmiş cumbalı evleriyle daracık sokakların üzerleri sanki kapanmış gibiydi. Gün gelmiş ıslahat adına bu şehirde yapılan icraatlar Osmanlı Selânîk'inin de sonu olmuş bir bakıma. Son dönem valilerinden Sabri Paşa, eğer ferman buyurmasaymış belki de zamanımızın Selanik'i ortaya çıkmayacaktı. Önce kıyıda tarihî surlar

ortadan kaldırılmış, sonra hükümet konağından denize uzanan ve birbirine paralel olan belediye ile şimdiki adı *Odos Ermu* olan Sabri Paşa Bulvarı ve ardından da ünlü Beyaz Kule’de noktalanın kordon açılmış. Diğer taraftan Selânik’in doğu yakası da meşhur Mithat Paşa tarafından ortadan kaldırılmış. Ve bir zamanların Mithat Paşa Caddesi şimdi olmuş *Agios Dimitrios Caddesi*.

Meşrutiyet yıllarında ortaya çıkan “*İttihad ve Terakki*”nin merkezi de Selânik’tir. Biz edebiyatçılar 1910 ile 1912 yılları arasında ve sadece 8 sayı çıkan bir dergiyi, “*Genç Kalemler*” dergisini Selânik’le birlikte hatırlarız. Ali Canib var, başyazar olarak. Sonra Ömer Seyfeddin’in o meşhur “*Yeni Lisan*” başlıklı meşhur makalesi. Aslında şu söylenebilir: Son dönem Osmanlı hafızasında bu Selânik, “gâileli” yani sıkıntılı bir şehir olmuştur hep.

Şehir Merkezinde Hortacı (Rotonta) Camii

İkinci Dünya Savaşı yılları, daha çok şehirde yaşayan Yahudiler için kâbus yılları olur. Bize kalmayan Selânik, Yahudilere de kalmaz ve yaklaşık 60 bin Yahudi Almanlar tarafından katledilir veya sürgün edilir. Şimdi Selânik’in ne kadarı Yahudi, ne kadarı dönme, ne kadarı Rum ve ne kadarı Türk çok da belli değil. Belli olan bir şey var, Türk kavminin artık buralarda esâmesinin okunmadığı. Bu şehirde yıkıla yıkıla bitirilemeyen Osmanlı eserlerinden yer yer kalıntılar da olmasa 5 asırlık bir beraberlikten geriye neyin kaldığını söylemek çok zor.

Bugün Selânik'te Kasım Paşa ya da *Kasimiye Camii*'ni ararsanız onu Mithat Paşa Caddesi'nde Odos Agiyos Dimitris adıyla bir kilise olarak bulursunuz. Şehrin en büyük caddesi olan Vardar Caddesi yani *Odos Egnatia* üzerinde Fatih Sultan Mehmed'in akıncı beylerinden Hamza Bey'in veya bir rivayete göre kızı Hafsa Sultan'ın yaptırdığı *Hamza Bey Camii* var. Uzun yıllar Alkazar Sineması olarak faaliyet göstermiş bu mübarek yapı. Şimdilerde dört bir tarafından iskeleyle alınmış, güya restorasyon çalışmaları yapılıyor. Yine aynı cadde üzerinde ağaçlar arasında zar zor göze çarpan ve aslında bir "çifte hamam" olan *Sultan Murat Hamamı*, bugün Selânik'te ayakta kalabilen nadir Osmanlı eserleri arasında. Duvarı üzerinde zor zahmet okunan bir "*Beyhamam*" yazısı göze çarpıyor. Zarif bir kubbe kaplaması var, ama o da kapalı.

Selânik'in Sembolü Beyaz Kule

Selânik Valisi, İnegöllü İshak Paşa'nın yaptırdığı *Alaca İmarek Camii* ya da *İshak Paşa Camii* de bir ara izciler merkezi imiş ama sonra sergi salonu haline getirilmiş. Bir zamanlar Selânik'teki en güzel Osmanlı eserlerinden biri imiş. O da onarım bekleyen eserlerden biri. Ekmekçioğlu Ahmed Paşa tarafından yaptırılan *Selânik Mevlevihânesi*, bu şehirdeki 23 tekkeden birisiymiş bir zamanlar. Şimdi yerini bilen varsa gösterebilir. Ben bulamadım!

Vardar yakınlarındaki *Buğluca Hamamı*, yakın zamana kadar "*Lutra Finiks*" adıyla yine hamam olarak kullanılmış ama son yıllarda bundan da

vazgeçilmiş ve kendi kaderine terkedilmiş. İkinci Bayezid döneminde yaptırılan *Selânik Bedesteni* ile Terpsitheas meydanındaki *Musa Baba* türbesi harabe halinde ama hâlâ ayakta, nasıl kalmışsa! 20. yüzyılın başlarında II. Abdülhamid'in Selânik'te yaptırdığı *Hamidiye Camii*, diğer adıyla *Yeni Cami*'nin minaresi yıktırılarak bu yapı da Eski Eserler Müzesi'ne dönüştürülmüş. Cami'den ziyade bir kiliseyi andırıyor. Böylece çeşitli vesilelerle ayakta durabilenlerin dışında hemen hemen hiç bir eser kalmamış Selânik'te. Buna Yedikule Surları da dahil!

Bir zamanlar Selânik'in nasıl bir Osmanlı şehri olduğunu hayâl edebileniz için Evliya Çelebi'nin bu şehirde tespit edebildiği tarihî mirasın dokümanına bakmak yeterli olur sanırım. Çelebi'nin listesine bakar mısınız? 150 cami, 150 mescit, 23 tekke, 21 sinagog, 16 kilise, 27 fabrika, 5 matbaa, 1 bedesten, 11 hamam, 16 imaret ve 16 han. Şimdi bunların nerede olduğunu kime sormalı?

Şehrin en önemli caddesi olan *Via İğnetia* üzerindeyim şimdi. Selânik kolay bir şehir. Kalenin eteklerinde uzayıp giden bu şehri üç yol enlemesine üçe bölüyor. Aşağı inen yolların hangisine gerseniz sizi İğnetia'ya götürür. İğnetia'yı da geçerseniz zaten sahildeyiz, demektir bu. İğnetia caddesi ile sahil arası gökdelenler ve modern yapılardan oluşuyor, zamanla buralar Yahudilerin en önemli yerleşim alanları imiş.

Yürüyerek sahile iniyorum. İşte Selânik'in sembolü *Beyaz Kule*. Aslında kalesi gitmiş "kulesi" kalmış. Turistlerin karınca gibi üşüştüğü bu tarihî abidenin içinden döne döne gezerek çıkıyoruz zirvesine. Şimdi Egenin masmavi suları Selânik'in bembeyaz yapılarıyla kucak kucağa önümüzde.. Muhteşem bir manzara. Karşı tepelerde bir zamanların efsanevi Selânik Kalesi surlarıyla ayakta durmaya zorlanıyor adeta. Uzun uzadıya Selânik'i izliyorum, bolca fotoğraflar çekiyorum, her yönden. Osmanlı devirlerinde hapishane olarak kullanılan Beyaz Kule'nin, *Kan Kulesi* veya *Yeniçeri Kulesi* gibi isimler aldığı da söyleyelim.

Kule'den tekrar yukarılara doğru dönün. Büyük cadde üzerinde Osmanlı öncesi Bizans Selânik'inin kalıntılarını ortaya çıkarma çalışmalarına tanık olacaksınız orada. Yeniden İğnetia'ya ulaştığınızda ise sizi garip yapısıyla *Hortacı Sultan* veya *Hortacı Süleyman Efendi Camii* karşılayacak orada. Minaresi fabrika bacasına benziyor, ilginç mi ilginç.

Rotonta diyorlar Yunanlılar şimdi ona. Ne demekse! Zaman içinde Agios Georgios Kilisesi haline gelivermiş Hortacı Süleyman Efendi Camii.

Bir taksiye binip yukarılara, Kale'ye doğru çıkıyorum. Kale'ye çok yakın bir yerde Türk konsolosluğu var. Ve Mustafa Kemâl'in doğduğu o meşhur ev. Zilini çalıp bekliyoruz. Kimlik sorgulamalarından sonra yıllardır sadece fotoğraflardan tanıdığım "Atatürk Evi"ndeyim şimdi. Üç katlı ahşap yapının bütün katlarını ve odalarını geziyorum.

Atatürk'ün Doğduğu Ev – Selânik

Mustafa Kemâl'in dünyaya geldiği oda, oturma odaları, salonlar hepsi yüz yüzelli yıl öncesinin ev eşyalarıyla dayalı döşeli. Ata'nın hem kendisinin, hem anne ve babasının eski fotoğraflarından tablolar var duvarlarda. Yer yer Osmanlıca tablolar, doğduğu odada duvarda bir Kur'an-ı Kerim Rumeli işi oyalı muhafazası içinde. Orada da duvarda bir el işi eski yazılı tablo asılı. Mavi atlas üzerine altın sarısı iplikle Osmanlıca şu beyit yazılmış.

*"Allah'a tevekkül edenin yâveri Hak'dır
Nâşâd gönül birgün olup şâd olacaktır"*

Beytin etrafı kırmızı güllerle süslenmiş. Bu odada bir gün bir çocuk doğacak ve yeni bir devletin kurucusu olacak o çocuk. İşte o Mustafa Kemâl. Burada gördüklerim olağanüstü bir nostalji benim için. Geçen zamanları unutup bir anda çok çok eskilere gidiyor insan.

Atatürk'ün Doğduğu Oda

Ve Selânik Kalesi. Şehri görebileceğiniz en güzel yer belki de. Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han geliyor aklıma birden. Alattini Köşkü'nde geçen 4 yıllık sürgün günlerinde neler yaptı, neler düşündü bu şehirde kim bilir? Hiçbir Osmanlı Padişahı hiçbir Osmanlı şehrinde bu kadar kalmamış. Belki de onun kader şehriydi burası. Ah Selânik. Binbir hatırayla dolu caddeleri, sokakları, evleri, yıkık dökük Osmanlı yâdigârları ile “şimdi ellerin olan” Selânik. Hoşça kal Balkanların çileli ve isyankâr şehri.

Şimdi bir nostaljinin adıdır Selânik.